

УДК 9;008

DOI 10.31654/2520-6966-2019-11i-94-181-192

Е. М. Кучменко

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
e-mail: kuchmeh@yahoo.com

З історії футурологічних соціокультурних та політичних концепцій міжнародних відносин

У статті розглядається аналіз та узагальнення існуючих футурологічних тенденцій соціокультурних та політичних концепцій міжнародних відносин, що робить більш адекватним погляд на подальший розвиток людства через призму етапів подальшого його розвитку, а саме – трьох головних концепцій, що намагаються спрогнозувати / спроектувати еволюцію міжнародних відносин і людства в цілому. Для цього наводяться точки зору видатних апологетів цивілізаційного підходу. Для їх розуміння слід пояснити, що трактування історії зводиться до суми взаємодій локальних цивілізацій, що традиція цивілізацій теж є дитям ХХ століття. Ситуація змінилася в революційному ХХ ст. Разом з історичною психологією, антропософією та семіотикою виникла футурологія, яка використовує силу людського розуму і сучасну йому інформацію і прогнозує майбутнє. Її можна назвати дитям структуралізму як системного аналізу. Ключові слова: історія, цивілізація, культура, традиції, соціокультурна концепція, футурологія, еволюція міжнародних відносин.

Відомим є твердження Ф. Шлегеля, що історик – пророк, котрий споглядає не майбутнє, а минуле [1]. Воно яскраво характеризує ставлення суспільства до історика і самого історика до своєї царини: він професіонал, який визнає, що він досліджує минуле. Ситуація змінилася в революційному ХХ ст. Разом з історичною психологією, антропософією та семіотикою виникла футурологія, яка використовує силу людського розуму і сучасну йому інформацію намагається спрогнозувати майбутнє. Це не має нічого спільного з містикою чи навіть фантастикою. Її можна назвати дитям структуралізму як системного аналізу.

На нашу думку, заслуговують на аналіз та узагальнення існуючі футурологічні тенденції, які намагаються дати адекватний погляд на найбільш вірогідні етапи подальшого розвитку людства, а саме – трьох головних концепцій, що намагаються спрогнозувати / спроектувати еволюцію міжнародних відносин і людства в цілому.

Для їх розуміння слід пояснити, що автори кожної є апологетами цивілізаційного підходу – трактування історії як суми взаємодій локальних цивілізацій. Традиція цивілізацій теж є дитям ХХ ст. Звісно, Новаліс та особливо Ф. Шеллінг теж мають неабиякий вплив на становлення цивілізаційного підходу, проте і О. Шпенглер, і А. Тойнбі, і П. Сорокін – усі вони – діячі саме ХХ ст. За авторитетним визначенням учених, сьогодення є етапом четвертого покоління локальних цивілізацій. Пояснимо, чому ж це так. Згідно з гіпотезою А. Тойнбі, "цивілізації поділяються згідно зі своїм походженням на первинні – зароджуються з примітивних суспільств, вторинні – породжуються первинними цивілізаціями, третинні – народжені вторинними цивілізаціями за допомогою "церков-лялечок" [2]. Сам англійський історик визначає цивілізацію (локальну цивілізацію), як "стабільне суспільство, що об'єднане духовними традиціями і географічними рамками" [3]. Кожної цивілізації, а їх Тойнбі нараховує 21, 6, з яких існує сьогодні (зрозуміло, що саме вони визначають розвиток людства сьогодні, а саме на їх аналізі ми і зосередимось), притаманна власна релігія, яка і є одним з головних критеріїв визначення специфіки цивілізації. Так, для китайської цивілізації "релігією вищого порядку" є конфуціанство, для Західної – християнство, Ісламської – ... Іслам. Але, на відміну від О. Шпенглера, для якого кожна цивілізація є монадою і культуру, традиції, принципи організації суспільства однієї "монади", членам іншої зрозуміти неможливо, А. Тойнбі наголошує на принциповій важливості "контактів цивілізацій в просторі й часі". Вони й коригують курс історії. Ми, запозичивши концепцію дослідника, теж притримуємося подібної точки зору. Сьогодні найважливішу роль у побудові міжнародних відносин відіграють її титанічні суб'єкти – цивілізації, а їх стосунки дуже часто детермінуються такою сферою суспільства як культура, що ми будемо намагатися довести у нашій статті. Але, для уникнення неправильного трактування, наголосимо на контексті терміну, тобто на тій семантиці слова "культура", в якій воно буде вживатись. Отож, "культура – сума штучних порядків та об'єктів, створених людьми для доповнення природних, завчених форм людської діяльності та поведінки... Це – світ "культивованих" особистостей, чия свідомість і поведінка мотивуються не біологічними, а соціальними інтересами та потребами, ... світ особливих нормативних порядків та форм здійснення діяльності та стандартів свідомості, акумульованих і відібраних соціальним досвідом" [4]. Нас, у першу чергу, цікавить "штучність" культури, яка не тільки не стає від цього вибірковою, але й навпаки: культурне середовище, культурна психологія є обов'язковою для її членів. "Ми розуміємо культуру, як неспадкову пам'ять колективу, котра проявляється і виражається у певній системі заборон і законів" [5].

Розвиток міжнародних відносин, внутрішньої політики держав і загальнокультурна ситуація, що склалася переконливо свідчать, що окрім нового сторіччя і тисячоліття, що, звісно, важливо в хронологічному плані, наближається нова епоха, що набагато важливіше для майбутнього людства. Друга половина ХХ ст. пройшла під прапором постмодернізму. Цей термін не має суттєвого значення у мистецькому, історичному, політологічному чи іншому сенсі. Набагато визначальним є те, що "епоха постмодерну тотожна маньєризму та еклектиці – вона завершує складний масштабний період часу. Вона є переходом в нове" [6]. Отже, оскільки сьогодення – перехідний етап, то варто виділити головні тенденції, які намагаються передбачити майбутнє у світлі міжнародних відносин.

Глобалізація, яка є чи не найголовнішою темою нашої доби, відіграє найважливішу роль в конституюванні характеру майбутнього світу. "Процеси глобалізації мають амбівалентний вплив на соціокультурну динаміку локальних цивілізацій. З одного боку, відбувається формування глобального соціокультурного простору, посилюється взаємозв'язок держав та цивілізацій в цій сфері, їх взаємовплив, проникнення і переплетіння, особливо посилюється і процесами міграцій. З іншого боку, встановлюється цивілізаційна самосвідомість, посилюється протиборство релігій, робляться наголоси на самотності культур" [7]. І саме в цій подвійності, амбівалентності і криється головний чинник розвитку, настав час бифуркації і саме вибір напрямку розвитку і визначить стиль буття і функціонування світової системи і, зокрема, міжнародних відносин. Більше того: "В глобалізації приховується зразок розподілення ризиків, котрі не співпадають з нею самою. Розподілення, яке містить значну вибухонебезпечну політичну силу. Ці ризики мають достатню енергії, щоб наздогнати і тих, хто їх продукує, і тих, хто має з них вигоду" [8]. Осягнення вищезазваних ризиків і омивання їх – першочергове завдання реальності в цілому, і, міжнародних відносин зокрема.

Відповідно до нашої теми ми можемо розрізняти три культурно-політичні (соціокультурні) підходи:

1. Наголошення на безперспективності та неможливості еволюції як політичних, так і культурних начал.
2. Заперечення превальвації культурних елементів і концентрація уваги на політико-економічних факторах.
3. Тотальне домінування культурних факторів як чинників майбутніх міжцивілізаційних стосунків.

Перша концепція найяскравіше і найсучасніше опрацьована Ф. Фукоямою у його статті "Кінець історії", котра пізніше переросла у книгу "Кінець історії або Остання людина"; друга – фундаментальною

працею І. Валлерстайна "Сучасний світ-система"; третя представлена працями С. Хантінгтона і "Зіткненням цивілізацій" зокрема. Ми спробуємо в загальних рисах осягнути тенденції, які змальовують авторитети і проаналізувати висновки, до яких вони приходять.

Масштабне дослідження Френсіса Фукоями несе на собі відбитки мислення суто "західної цивілізації", але спирається на широкий фактологічний матеріал. Вчений, аналізуючи тенденції розвитку сучасного світу, намагається зрозуміти майбутнє. Але на відміну від Геракліту, котрий стверджував, що все тече і змінюється і що в одну річку двічі не зайдеш, він приходиться до висновку, що культурно-політична еволюція завершилася. Отож Західна цивілізація не тільки не переживає кризу, але й вона накидає свій шлях розвитку (а насправді єдиний можливий) решті світу. Існує декілька факторів, що детермінують буття людства. "Прогресивна, необмежена ідеологічними рамками наука, визначає історію, уніфікує соціальні зміни, зменшує відмінності (культурні та національні). Технології та раціональна організація праці – передумови індустріалізації, яка в свою чергу спричиняє такі феномени, як урбанізація, бюрократизація, зникнення трибалізму, збільшення кількості освічених людей..." [9]. Подібний вплив має і нецентралізована економіка. Ці два фактори, які сьогодні символізують прогрес, і без яких він здається навіть неможливим, ведуть до встановлення ліберальної демократії. Саме вона і буде встановлена по всьому світу.

Але підхід детермінізму викликає і викликає спротив. "Чи можемо ми стверджувати, що історією керують певні закони? Ні, адже людство і земля не є абсолютно ізольованими, вони знаходяться у тісній взаємодії зі світом, впливають на нього і самі знаходяться під впливом. Саме тому варто враховувати не тільки історичні умови, але й загальносвітові, тільки так можна стверджувати, що умови відомі, їх враховано, станеться саме те. Але це завдання неможливо виконати, бо знати і врахувати всі умови, зрозуміти всі тенденції і взаємодію між елементами – неможлива вимога" [10]. Тому пророкувати "Кінець історії" просто не етично. Зі свого боку подібний "всезначеності" підхід критикують і культурологи: "Момент вибуху створює непередбачувану ситуацію. А потім відбувається досить цікавий процес: те, що сталося створює ретроспективний погляд. При цьому характер того, що відбулося, трансформується. Погляди з минулого в майбутнє, з одного боку, і з майбутнього в минуле – з іншого, радикально змінюють сприйняття. Аналізуючи ситуацію з минулого, ми розуміємо розвиток, як набір цілого ряду рівно потенційних випадків. Але при аналізі минулого, реальне набуває статусу єдиного можливого факту. Нереалізовані можливості перетворюються на такі, які фатально

неможливо реалізувати. Вони стають ефемерними. На побіжному розумінні побудована гегелівська філософія" [11]. Теорія ж Фукоями має аналогічний характер, але "ретроспективний погляд" направлений і в минуле, і в майбутнє.

Більше того, його теорія має "слабкі сторони". І головна критика можлива саме з позицій культурних відмінностей. "Незважаючи на відсутність альтернатив ліберальній демократії сьогодні, деякі авторитарні варіанти, котрі до недавнього часу ще не проявляли себе, можуть становити конкуренцію в майбутньому. Власне кажучи, альтернатива може бути двох типів, її можуть сформувати два типи людей: ті, хто з-за культурних причин наголошують на економічному занепаді Заходу, і ті, хто надзвичайно вправно скористався грою під назвою капіталізм... Перша група представлена ісламськими фундаменталістами... Але друга загроза йде не від комуністичних систем, які вже програли протистояння, але від Азії, де певні суспільства комбінують ліберальну економіку і політичний авторитаризм... Після Другої світової війни Японія й інші держави сприймали Захід, як зразок справді модерного суспільства. Вони вірили, що необхідно запозичити все – починаючи економічними технологіями, і завершуючи західною політичною системою – для досягнення високого рівня розвитку, котрий необхідний для протистояння з Заходом. Але жажливий економічний успіх переконав азіатів, що причиною подібної переваги було не запозичення, а сплав традиційних рис Сходу – таких, як етнічна і групова кооперація – та бізнесу" [12]. Легко зрозуміти, що причинами конфронтації навіть у Ф. Фукоями стає культура. Ще більш цікавим виявляється той факт, що можлива небезпека йде від ісламської та конфуціанської цивілізацій – ісламсько-конфуціанської зв'язки, про які пише і С. Хантінгтон, прихильник концепції тотального домінування культурних факторів як чинників майбутніх міжцивілізаційних стосунків.

С. Хантінгтон наголошує на тому, що різні підходи до вирішення проблем демократизації, лібералізації і прогресу взагалі, а саме іманентної співвідносності цілей; непереборних протиріч між цілями; визнання протиріч, але наголошення на можливості їх уникнення не вирішують головної проблеми: неприйняття цінностей Західного суспільства багатьма державами. "Виникає питання: чи можна пояснити відмінність у прогресуванні багатьох країн. Чому Тайвань та Корея досягли стабільності, справедливості та прогресу? Чому Японія, окрім всього вищезазнаного, змогла здобути ще й автономію? Чому країни Латинської Америки так вагаються між демократією та авторитаризмом? І чому ж держави Африки не можуть ніяк досягнути прогресу в

розбудові?" [13]. Відповідь наступна – вплив культурного середовища і культури. Саме вони коригують розвиток суспільств; головна ж проблема, яка є результатом подібної ситуації – нерозуміння певними цивілізаціями ідеалів Заходу. "Захід уявляє розвинену державу, як багату, справедливу, демократичну, стабільну і автономну. Проте таке трактування зовсім не влаштовує Конфуціанське, Африканське, Ісламське суспільства... Історія доводить, що розвиток – результат не теоретизувань інтелектуалів, але історичного досвіду суспільств" [14]. Майбутнє людства залежить від вищеназваного протиріччя. Точніше, від його вирішення. Фундаментальною причиною конфліктів у новому світі не буде ані політика, ані економіка. Великим розколювачем людства стане культура. Національні держави залишаться найбільш потужними одиницями міжнародних відносин, проте принципів протиріччя міжнародної політики будуть продукуватися цивілізаціями. Саме вони визначатимуть глобальну політику, а їх суперечки – поле бою майбутнього. Подібну ситуацію просто пояснити: культура, етика й освіта певних суспільств сприяють одночасно й інтеграції, й індивідуалізації цивілізацій – все визначає шлях, тенденція, в якій цей розвиток має місце. Але той факт, що "після завершення "холодної війни" лінія конфлікту зсунулась і тепер вона розрізає людство на Західне і не-Західне суспільство. І нові суб'єкти історії – не-Західні цивілізації – вже не бажають пасивно приймати хід розвитку людства, вони вже не хочуть бути цілями Західного колоніалізму, вони приєднують себе до сонму вершителей історії", змушує визнати "зіткнення цивілізацій" жахливим майбутнім.

Тепер варто детальніше дослідити механізм протистояння і причини його виникнення. П. Сорокін, досліджуючи еволюцію суспільств, культур та цивілізацій, виділяв 3 типи культурних систем: ідеаціональну, ідеалістичну та чуттєву. Перша – "уніфікована система культури, зосереджена на принципі проторозумності Бога і його всезагальності та нескінченності". Друга – "наголошує на принципі об'єктивності реальності і чуттєвості її змісту. Тільки те, що ми бачимо, чуємо, сприймаємо, – реальне і має зміст. Головний зміст цієї культурної системи полягає в тому, що реальність частково чуттєва, а частково – ірраціональна". І, нарешті, остання – "концентрується лише на першому припущенні ідеалістичної культури і визнає об'єктивну дійсність та її сенсорний зміст" [15]. Зрозуміло, що кожна система має свої цінності. Причиною зіткнення цивілізацій буде і відмінність культурних систем різних цивілізацій. "На Заході превалює чуттєва система з її зневажанням релігії, духовних цінностей і норм. Проте у східних цивілізацій (ісламської, індуїстської, конфуціанської) сьогодні домінують

елементи саме ідеаціональної системи і роль релігійних поглядів ще велика" [16]. С. Хантінгтон виділяє ще декілька причин майбутнього конфлікту, а саме:

1. Взаємодію представників різних цивілізацій. "Цей факт посилює цивілізаційну самосвідомість та розуміння цивілізаційних відмінностей. Еміграція мешканців Північної Африки до Франції провокує роздратованість французів, але міграційні рухи "хороших" європейських поляків-католиків викликає протилежні почуття".

2. Модернізацію (що є дещо схожим до тези П. Сороскіна): "Процеси економічної модернізації і соціальних трансформацій відривають людей від їх традицій... Це спричиняє появу фундаменталізму – намагання протидіяти сучасним тенденціям".

3. Негнучкість культури, її традиційність. "Культурні особливості повільно еволюціонують. Комуністи СРСР можуть стати демократами, бідні – багатими, але росіянин не перетвориться на естонця, а азербайджанець – на американця. Під час боротьби класів та ідеологій головним питанням було: "на чиєму ви боці", і люди могли обирати, обирали й навіть змінювали свої вподобання. Під час протистояння цивілізацій питання інше – "Хто ви", а раз обравши, нічого вже не зміниш. Більше за етнічний фактор впливає релігійний. Людина може бути французом, арабського походження, навіть мати громадянство Франції та Лівану, але бути мусульманином-католиком просто неможливо" [17].

Західне намагання накинути всім свою культуру, цінності й ідеали, його переконаність у "кінці історії", в тому, що найвеличнішого етапу розвитку вже досягнуто саме Західною цивілізацією, а також неприхована і ледь евфемізована гра силою в потрібних ситуаціях – усе це, спричиняє тотальне незадоволення не-Західних цивілізацій. З. Бжезінській відверто наголошував: "Америка домінує в чотирьох найважливіших сферах світової влади: у військовій вона володіє найбільш глобальнішими можливостями розгортання сили; в економічній вона залишається рушійною силою світового розвитку; в технологічному аспекті ніхто не зрівнявся з нею в передових галузях науки й техніки; у сфері культури, незважаючи на її певну примітивність, вона користується незрівнянною привабливістю для молоді всього світу" [18]. Подібне твердження можна екстраполювати на всю Західну цивілізацію. "Сьогодні Захід знаходиться на вершині своєї міці у стосунках з іншими цивілізаціями. Його потужні супротивники вже канули в Лету. Військові конфлікти між країнами-членами Західної цивілізації практично неможливі, а його загальна військова сила необмежена. Якщо не брати до уваги Японію, то ніхто не може кинути виклик його економічному впливу... Світова політика рухається

рейками, що їх проклали США, Франція та Великобританія, економіка – шляхами, визначеними США, Японією та Німеччиною. Рішення, прийняті Радою Безпеки ООН або МВФ – рішення, котрі є вигідними Заходу, але називаються вигідними всій світовій спільноті. Навіть сам зворот "світова спільнота" – евфемістичний зворот, що означає легітимізацію дій, направлених на досягнення цілей США та інших держав Заходу" [19]. Отож розуміємо, що Захід сьогодні може диктувати свою волю іншим. Він намагається нав'язати решті цивілізацій свою культуру та цінності. Саме такій меті підпорядковані заходи щодо запрошення представників еліт різних держав для здобуття освіти у себе. Це допомагає (принаймні повинно) майбутнім лідерам у сприйнятті західної культури та її цінностей. Але ситуація амбівалентна: по-перше, лідери й еліта не завжди можуть протидіяти консервативним – традиційним настроям усього суспільства; по-друге, вони часто не намагаються так вчиняти. Тобто, здобувши блискучу освіту в Гарварді, Сорбоні або Болоньї і повернувшись на Батьківщину, вони залишаються прихильниками традиційних ідеалів. Характерний і яскравий приклад – ситуація з президентом Сирії Башаром Асадом. "В Сирії президентська посада перейшла від батька, котрий керував державою твердою рукою на протязі 30 років, до сина, який досить довго мешкав на Заході, в Британії, де він здобув медичну освіту. Башар Асад досконало володіє англійською та французькою. Він не планував ставати наступником свого батька, а мріяв про кар'єру лікаря-офтальмолога. Але після загибелі його старшого брата в автокатастрофі у 1994 р. обирати вже не було можливості. Він став курсантом військової академії, розташованої на північ від Дамаску. Башар Асад вийшов на політичну арену, не володіючи потужною політичною базою. У якості спадку він отримав хирляву економіку та недорозвинуту інфраструктуру. Напевне цьому сподівання Лондона на зміну зовнішньополітичного курсу Сирії та її тіснішу співпрацю з західними країнами зникли, як роса після сходу сонця. Ігноруючи свої обіцянки, перетворити Сирію на відкриту державу, Асад посилив репресії проти опозиції. Навіть довгострокове проживання Башара Асада в одній із західних країн не змусило його відвертись від зовнішньополітичного курсу, прокладеного батьком. Він різко критикує політику Заходу на Близькому Сході" [20]. Цей приклад доводить твердження, що цивілізації самоідентифікуються, їх еліти – теж. Особливо бурхливо цей процес відбувається у найбільш традиційних цивілізаціях – ісламській та конфуціанській. Про них згадував і Ф. Фукояма (на чому вже наголошувалось вище), на них же зосереджує свою увагу і С. Хантінгтон. "Ті ж держави, які з-за значних відмін у культурній та політичній сферах не бажають (навіть не можуть)

приєднатися до Заходу, розвивають власну економіку, політику, ВПК і таким чином протистоять йому. Подібні цілі підтримуються протекціонізмом власного розвитку і кооперацією з іншими не-Західними державами. Найяскравішим прикладом подібного альянсу є зв'язка "іслам-конфуціанство", котра матеріалізувалася і кинула виклик потужності Заходу, його інтересам та цінностям" [21]. Навіть поверхневий аналіз промови американського президента і, фактично, західного лідера, перед Конгресом у 2001 р. демонструє нам, що членами "вісі зла" є ісламські та конфуціанські країни. Головні зовнішньополітичні супротивники США – арабські держави-парії. Власне, причинами конфлікту де-юре є небезпека, що надходить від диктаторських режимів Близького Сходу, але де-факто це – незгода Заходу з культурно-політичними принципами інших цивілізацій. Якщо ідеалом конфуціанства й ісламу є воєнізована, автократична, агресивна, ієрархізована, але й стабільна, по-своєму справедлива держава, а Захід цього не розуміє і намагається деструктувати її, то природно, що елемент, котрий зазнає нападу – захищається. Ефект, який вчиняють західні "демократичні" проповіді на іслам і конфуціанство можна порівняти з демонстрацією полотен Піта Мондріана естета XVIII ст.: це не безглуздя, це найгірше – паплюження. Ситуацію можна порівняти і з рухами еретиків – тих вважали гіршими за маврів, адже вони по-своєму трактували основу основ – Священне Писання. Їх нещадно палили, піддавали тортурам саме за їх посягання на традиційність. Данте, виразник настроїв та психології Середньовіччя, часів ідеаціональної культури Західної цивілізації, визначав еретикам кару в 9 років восьмого кола (глибше за грабіжників та вбивць). Так спокутує свою провину Бертран де Борн – зачинщик протистояння Іоанна Доброго і Річарда I. За руйнування основ суспільства очікує найжорстокіша кара, подібна ситуація має місце в кожній культурі, а Захід ще й дивується виступам антиглобалістів, терористичним актам, протекціонізму. Все це – самозахист.

Проте концепція тотальної превальвації культури проявляється ще й в "синдромі споріднених держав". Він виявляється в тому, що країни однієї цивілізації консолідуються навколо свого центру. За сприятливих умов консолідуються і цивілізації – культурна схожість робить цілком реальним альянс Західна-Латиноамериканська цивілізації. А з Японською нацією-цивілізацією ситуація протилежна: наголошення на своїй унікальності, захист своєї культури на даному етапі існування – це унеможлиблює перетворення Токіо на "столицю" конфуціанської цивілізації та визнаного лідера Південно-Східної Азії. "Японія зіткнулася зі значними труднощами у консолідації всього регіону... Після завершення "холодної війни" культурна сутність

переборола ідеологію і сьогодні материковий Китай і Тайвань непогано взаємодіють. Якщо культурна спорідненість – необхідний елемент злиття регіону, то головною фігурою цієї інтеграції буде, звісно, Китай. Власне, подібний блок вже є реальністю" [22].

Для "країни вранішнього сонця" вимальовується інша перспектива – вона може інтегруватися в Західну цивілізацію. Вона вже створила собі асоціативне членство на Заході і, можливо, економічні чинники переможуть культурні, і розвиток світової системи буде дещо іншим. Саме таку тезу можна вважати епіграфом до третього підходу, запропонованого І. Валлерстайном, – превальвації економіки над культурою. Він аналізує історичні системи. О. Фісун зазначає, що "Основним аспектом ССА (Світ-Системний аналіз) є акцент на хвилювій природі розвитку історичних систем, що виражається в історичній динаміці "циклів гегемонії"... Прихильники даного підходу головною характеристикою розвитку світових міжнародних відносин називають системну / структурну / режимну гегемонію, яку варто розуміти в якості таких стосунків домінування / панування / лідерства одних держав над іншими, що дозволяють їм встановлювати принципи, правила і процедури поведінки, загальні для всієї міжнародної системи в цілому, тобто, визначати правила гри і наглядати за тим, щоб їх виконували" [23]. Домінування досягається не військовою силою, воєнними засобами чи й війнами, але розвитком торгівлі, особливо флоту. Саме тому гегемонам ставали не Іспанія, Прусія чи Росія, а "1) Об'єднанні провінції (Голландія) в середині XVII ст.; 2) Великобританія в середині XIX ст.; 3) США – середина XX ст. (апогей – 1945–1967/73 рр.)" [24]. Кожна з минулих гегемоній проіснувала короткий період часу – довгочасне панування є шляхом до закабалення решти світу. Саме тому сьогодні є надзвичайно важливим: США вже завершують "свій" період домінування і приходить час, коли лідерство перейде до неофіта. За І. Валлерстайном, "формула союзу: (П1+Г) VS (П2), де П1, П2 – претенденти на гегемонію, а Г – останній гегемон" [25]. Саме тут і має місце протиріччя, диспут з С. Хантінгтоном – останній доводить (як ми вже переконались), що світовий розвиток визначається формулою Західна цивілізація (США+ЄС) VS (Китай + Іслам), а І. Валлерстайн, відкидаючи синдром "споріднених держав", стверджує, що конфлікт відбудеться за формулою (США + Японія / Китай) VS ЄС.

Вище вже наголошувалось на "асоціативному членстві Японії" в Західній цивілізації; правда, "на Заході її поважають, але не люблять" [26]. Попри все, вона залишається головним економічним партнером США та ЄС, тому, приймаючи до уваги її фінансово-технічний ресурс і "хамелеонність" культури, яка може проявити себе в потрібний момент

(якщо не будуть заважати прихильники етноцентричної моделі та ніхондзінрону), шанси її перетворення на нового гегемона теж не низькі. Чи є шанси у КНР на трансформацію в "підбирача корони" після падіння гегемонії "орлану"? Певно, що так! Потужний економічний прогрес, лібералізація ринкової економіки, "культурна революція", тісні контакти з США та Японією, країнами ЄС, постійне членство в Раді Безпеки ООН і "захист інтересів третього світу" створюють КНР непоганий імідж. "Учень та апостол, не може бачити слабкості вчення свого вчителя, бо він засліплений його авторитетом і переконанням перед тим, і тому він володіє силою і переконанням більшими, ніж сам вчитель" [27]. Китай може стати Христом, а інші країни "третього світу" – його апостолами, що будуть руйнувати гегемонію США. А можливо, і гегемонію Західної цивілізації, проте це – знов-таки концепція С. Хантінгтона [28].

Література

1. Шлегель Ф. Фрагменты. *Литературная теория немецкого романтизма*. Ленинград: Изд-во писателей в Ленинграде, 1934. С.170.
2. Семенов Ю. Н. Социальная философия А.Тойнби. Москва: Наука, 1980. 200 с.
3. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Москва: Прогресс, 1991. 736 с.
4. Культурология. XX век. Т. 1. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1998. 447 с.
5. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург: Искусство, 2001. 704 с.
6. Еко У. Ім'я Троянди. Київ: Ранок, 2001. 97 с.
7. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. Москва: Экономика, 2003. 441 с.
8. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
9. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. London, 1992. 368 p.
10. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
11. Samuel P. Huntington. The Goals of the development. New-York, 1998.
12. The Challenging of the new century. Indiana press. 2000 // Samuel P. Huntington. The clash of the civilizations//. P. 5-7.
13. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 1998. 112 с.
14. Соколовский М. Сирия меняется. *Зеркало недели*. 2002. 21 декабря. С. 5.
15. Фисун А. А. Мир-Системный Анализ как теория геоисторических изменений. URL:<http://filebox.vt.edu/users/wdunaway/roudem2.htm>.

References

1. Shlegel, F. (1934). *Fragments. Literaturnaya teoriya nemeckogo romantizma*. [Fragments. Literary Theory of German Romanticism]. Leningrad: Izd-vo pisatelei v Leningrade [in Russian].

2. Semenov, Yu. N. (1980) *Socialnaya filosofiya A. Tojnbi* [Social philosophy of A. Toynbi]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Tojnbi, A. Dzh. (1991) *Postizhenie istorii* [Comprehension of history]. Moscow: Progress [in Russian].
4. *Kulturologiya. XX vek. T.1* [Culturology. XX century]. (1998). S.-Pb.: Universitetskaja kniga [in Russian].
5. Lotman, YU. M. (2001) *Semiosfera* [Semiosphere]. S.-Pb.: Iskusstvo [in Russian].
6. Eko, U. (2001) *Imia Troiandy* [I'm Troyandi]. Kyiv: Ranok [in Ukrainian].
7. Yakovec, YU. V. (2003) *Globalizaciya i vzaimodejstvie civilizacij* [Globalization and interaction of civilizations]. Moscow: Ekonomika [in Russian].
8. Bek, U. (2000) *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu* [Risk Society. On the way to another modernity]. Moscow: Progress-Tradiciya [in Russian].
9. Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man*. London.
10. Sorokin, P. (1992) *Chelovek. Civilizaciya. Obshchestvo* [Man. Civilization. Society]. Moscow [in Russian].
11. Huntington, S. P. (1998) *The Goals of the development*. New-York.
12. *The Challenging of the new century (2000)* // Samuel P. Huntington. *The clash of the civilizations*. P. 5–7.
13. Bzhezinskij, Z. (1998) *Velikaya shahmatnaya doska* [The Great Chess Board]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.
14. Sokolovskij M. (2002) *Siriya menyaetsya* [Syria is changing]. *Zerkalo nedeli – Mirror of the week*. (21), 5 [in Russian].
15. Fisun, A.A. *Mir-Sistemnyj Analiz kak teoriya geoistoricheskikh izmenenij* [World-System Analysis as a theory of geohistorical changes]. URL:<http://filebox.vt.edu/users/wdunaway/roudem2.htm>.

E. M. Kuchmenko

Doctor of Historical Sciences, Professor, Department of World History and International Relationships, Nizhyn Mykola Gogol State University
e-mail: kuchmeb@yahoo.com

From the history of futurological sociocultural and political concepts of international relations

The article considers the analysis and synthesis of existing futurological tendencies of sociocultural and political concepts of international relations, which makes a more adequate look at the further development of humanity through the prism of its further development stages, namely, the three main concepts that seek to predict / design the evolution of whole international relations and humanity. To do this, refer to the points of view of prominent apologists of the civilizational approach. To understand them, it is necessary to clarify that the assertion of history is the sum of the interaction of local civilizations, and that the tradition of civilizations is also the brainchild of the 20th century. The situation has changed in the revolutionary twentieth century. Together with historical psychology, anthroposophy and semiotics, futurology arose. Science, which, using the power of the human mind and modern information, tries to predict the future. It can be called the brainchild of structuralism, as a system analysis.

Key words: *history, international relations, civilization, culture, traditions, socio-cultural concept, futurology, evolution of international relations.*